

Christopher Lasch en de betekenis van het gezin

B. Kruithof

Tot de belangrijkste thema's in het werk van de Amerikaanse historicus Christopher Lasch (1932) behoren de problemen van vrijheid en vooruitgang, die hij op allerlei manieren aan de orde stelt, het meest recent in het vorig jaar verschenen *Haven in a heartless world, the family besieged* (Basic Books, New York 1977; xviii + 230 pags.).

Kritiek op de Amerikaanse samenleving combineert hij met kritiek op de critici ervan in een zeer polemische en boeiende stijl. Zijn werk, waarin ideeëngeschiedenis en de relatie van ideeën met de sociaal-culturele werkelijkheid worden behandeld, is sterk verankerd in het heden, vanwaaruit hij de ontwikkelingen bekijkt.

Een weerkerend onderwerp is het ontbreken van historisch bewustzijn. Lasch wijt dit gebrekkige geheugen van de moderne mens aan de fragmentatie van het tegenwoordige leven, die het welhaast onmogelijk maakt, ervaringen door te geven aan volgende generaties (Lasch 1966, 108 n.). Dit tekort aan continuïteit is zijns inziens een van de oorzaken voor de moeilijke positie van critici in de Verenigde Staten. Daar zijn geen geïnstitutionaliseerde wegen, waarlangs zij hun aanmerkingen kunnen omzetten in politiek handelen, waardoor zij het risico lopen, in steeds krassere uitspraken te verzanden (Lasch 1977, p. 51). Bovendien, in Amerika wordt alles, dus ook de kritiek, beheerst door de markt. Dit alles verklaart het ontbreken van een echte kritische traditie.

Toch acht Lasch die een bestaansvoorwaarde voor een vruchtbare linkse oppositie, die niet volstaat met nee-zeggen, maar een nieuwe cultuur kan scheppen (Lasch 1969, p. 31; cf. *ibid.*, p. 212). Het privé-bezit van de produktiemiddelen - Lasch acht de kritiek van Marx daarop geenszins achterhaald

(Lasch 1974, p. xi) - is evenzeer verantwoordelijk voor veel leed als de ontmenselijking van de burocratie (Lasch 1969, p. 211).

Een historische achtergrond van de problemen van links in de Verenigde Staten (liberalen, radicalen, populisten, socialisten, zwarte nationalisten) geeft Lasch vooral in zijn eerste boek, het uit 1962 daterende *The American liberals and the Russian Revolution*, en in *The agony of the American left* (1969). Het liberalisme, stelt hij in 1962, is er in 1917 niet in geslaagd, en later eigenlijk ook niet, het communisme te aanvaarden als een onvermijdelijkheid en tegelijk als een gevaar. Dat leidde er tijdens de Koude Oorlog toe, dat de "liberals" zich te gemakkelijk aanpasten aan de Amerikaanse samenleving en verzuimden een "derde weg" in te slaan.

Het ontstaan van liberale en radicale denkbeelden sinds het begin van deze eeuw in de V.S. werkt Lasch verder uit in *The new radicalism in America, 1889-1963, the intellectual as a social type* (1965). Het is de taak van intellectuelen, kritiek uit te oefenen op de samenleving, waar ze tegelijkertijd enigszins buiten staan. Ze hebben de neiging, een eigen subcultuur te vormen. Lasch geeft daarvan een beeld door een aantal uitgesproken vertegenwoordigers in biografische opstellen te portretteren, van Jane Addams tot Norman Mailer. Het ontstaan van dergelijke subculturen is een onderdeel van een veel algemenere ontwikkeling (Lasch 1966, p. x). De moderne samenleving valt uiteen in delen, die maarschamelijk meer met het geheel te maken hebben. Een voorbeeld daarvan is de jeugdcultuur van nu; het verzet tegen de ouders is vergelijkbaar met het verzet van de jonge intellectuelen rond de eeuwwisseling en maakt deel uit van een breder, uit die tijd stammend verschijnsel, dat Lasch aanduidt als "the rebellion against the middle class" (Lasch 1966, p. 69). Die richtte zich bijzonder sterk tegen het gezin, bij uitstek de instelling waarin de middle-class waarden - het patriarchaal gezag, de sentimentele verering van de vrouw - werden overgedragen.

Elders, in een opstel "Divorce and the 'decline of the family'" (Lasch 1974, pp. 35-43), betoogt

Lasch, dat tussen het negentiende eeuwse Victorianaanse gezin en het moderne meer overeenkomsten dan verschillen bestaan. Zijns inziens dateren de grote veranderingen in de structuur van het gezinsleven uit de zeventiende en achttiende eeuw. Geleidelijk aan functioneerde het gezin niet meer als het centrum van het sociale leven, maar begon het te dienen als een "sanctuary from the rough world outside" (Ph. Ariès, *Centuries of childhood* p. 395, gecit. bij Lasch 1974, p. 37). Mèt deze opvatting van het gezin als privé-aangelegenheid ontstonden nieuwe denkbbeelden over het kind. Ook de positie van de vrouw, in het bijzonder verantwoordelijk voor de opvoeding van de kinderen, veranderde. De "cult of domesticity" verbeterde haar positie; met de erkenning van haar rechten groeide het besef, dat de "huiselijkheid" ook zijn bezwaren had (Lasch 1974, p. 38).

Het moderne gezin is volgens Lasch geen gevolg van de industriële revolutie, zoals vaak wordt verondersteld, maar een voorwaarde daarvoor. "Because industrialism in its own right had profound effects on society, we often exaggerate its impact, seeing all of modern life in its shadow, when in fact the modernization of political and social life had to taken place *before* industrialism (...) could develop on any significant scale" (Lasch 1974, pp. 319-320; in iets ander verband *ibid.*, p. 316). Lasch werkt deze opmerkingen overigens niet uit; zoals ze hier staan, suggereren ze een zekere teleologische gedachtengang.

Niet alleen situeert Lasch het ontstaan van het moderne gezin zeer vroeg, ook het verval ervan begint bij hem veel vroeger dan bij andere auteurs over het gezin. De kritiek op het gezin die van het einde van de negentiende eeuw af wordt geleverd richt zich dan ook op een beeld van het gezin, dat eigenlijk al achterhaald is.

Het gezin krijgt het moeilijk met het verdwijnen van lokale gemeenschappen in de loop van de negentiende eeuw en ook al eerder, als gevolg van een langdurig proces van centralisatie op nationaal niveau. Waarom die centralisatie door Lasch hier nog wel wordt toegeschreven aan "energies let loose by industrialism" (Lasch 1966, p. 111), en

elders juist als "precondition" (Lasch 1974, p. 316) wordt beschouwd, wordt overigens niet helemaal duidelijk.

In elk geval, niet doordat vrouwen zich meer rechten verwierven of kinderen vrijer werden opgevoed, maar doordat het gezag van de vader niet langer werd gedragen door de gehele gemeenschap raakte zijn positie uitgehold; "the dissolution of the family mirrored the dissolution of the community as a whole" (Lasch 1966, p. 111).

De onvrede van de jeugd is geen recent verschijnsel, het is het onvermijdelijke gevolg van de "condition of the mass man, who lives in societies within societies, cut off from the larger life around him and cut also off therefore from the cultural inheritance of the larger society - cut off from the past altogether, since the past derives its meaning from being shared and survives only to the degree to which the larger society remains intact" (Lasch 1966, p. 70). Dat het doorgeven van de "cultural inheritance" steeds problematischer wordt, alsmede de inhoud van dat begrip, komt in *Haven in a heartless world* uitgebreid aan de orde. In het eerdere werk van Lasch ontbreekt nog de sterke nadruk op het belang van het werk van Freud; het is meer, op een diffuse manier, door Marx geïnspireerd. "(W)ithout psychoanalysis, Marxism can explain the dynamics of cultural domination only where ideology is the direct and unmediated expression of economic interests", schrijft Lasch (1977, p. 87) over de Frankfurters. Hij beschrijft hiermee echter evenzeer zijn eigen ontwikkeling.

Het gezin is de plaats waarin het kind wordt gesocialiseerd. In het voorafgaande werk heeft Lasch hierover al opmerkingen gemaakt; in *Haven in a heartless world* geeft hij een samenhangende analyse van de veranderingen in de structuur en de functie van het gezin. Hij doet hiermee voor het gezin, wat Harry Braverman voor de arbeid heeft gedaan in *Labor and monopolycapital* (1974). De laatste beschreef, hoe de arbeid degradeerde van vakmanschap tot het blindelings uitvoeren van voorgeschreven en volledig gestandaardiseerde handelingen. Dit was het gevolg van de toepassing van het scientific

management door grote ondernemingen, die daarmee hun productiviteit konden verhogen, en hun greep op de arbeiders konden versterken.

De sociale wetenschappen, die aan de groei van management bureaucratie hun ontstaan hebben te danken spelen hierbij een belangrijke rol (zie ook Lasch 1977, p. xvi).

De kennis van de arbeiders van het productieproces werd geanalyseerd, aan hen ontnomen en door de bedrijfsleiding bij stukjes en beetjes weer aan de arbeiders uitgedeeld; zicht op het geheel werd hen onthouden. De daaruit voortvloeiende onvrede moest vervolgens door de sociale wetenschappen worden voorgesteld als aanpassingsproblemen op individueel niveau, veroorzaakt door een abstract en onpersoonlijk proces.

Naast het wegvallen van het gezag van de lokale gemeenschappen is de belangrijkste oorzaak voor het verval van het gezin het wegvallen van de productie van goederen in gezinsverband. Toen de markt eenmaal het gezin was binnengedrongen, bleven ook de andere aspecten van het gezinsleven niet buiten schot. "(I)n time not only the material and service needs but even the emotional patterns of life are channeled through the market" (Braverman, p. 276). *Haven in a heartless world* is min of meer een voortzetting van de lijnen die Braverman aangeeft. De gezinnen raken steeds meer afhankelijk van de buitenwereld; "doctors, psychiatrists, teachers, child guidance experts, officers of the juvenile court, and other specialists began to supervise child-rearing, formerly the business of the family" (Lasch 1977, p. xv). Naar analogie van de vertegenwoordigers van het scientific management ontlenen zij eerst hun kennis aan de ouders, en delen die vervolgens in gefragmenteerde vorm uit (parent education, enz.), de hulpeloze ouders nog hulpelozer makend.

De "shattering impact" van de professionele hulpverleners en de sociologische traditie die daarachter staat, worden door Lasch nader uitgewerkt.

Het gezin veranderde niet als gevolg van een objectief ingewikkelder wordende maatschappij met steeds groter wordende interdependentie. "'(I)nter-

dependence' merely reflects changing modes of class rule: the extension and solidification of capitalist control through the agency of management, bureaucracy, and professionalization" (Lasch 1977, p. xvi). Het gezin werd "deliberately transformed by the intervention of planners and policymakers" (Lasch 1977, p. 13).

Stelt Lasch dit dus voor als een zeer bewust proces (en het lijkt mij dat hij wel wat overdrijft), geheel onbewust voltrokken zich de veranderingen in de affecthuishouding van de mensen, en om dat te kunnen begrijpen wendt Lasch zich tot Freud, die, naar hij meent, in de Verenigde Staten altijd verkeerd is begrepen. Freud heeft in de jaren twintig en dertig grote invloed uitgeoefend op de sociale hulpverleners. Terwijl die pleitten voor democratische gezinnen in de plaats van autoritaire, raakten ze het volgens Lasch meest belangrijke inzicht van Freud kwijt, namelijk dat tussen cultuur en instinct een onverzoenbare tegenstelling bestaat (Lasch 1977, p. 77). Onder instinct verstaat Lasch "a mass of insatiable appetites on which culture is superimposed only with great difficulty and never with more than partial success" (Lasch 1977, p. 69).

De overdracht van cultuur kan nergens beter plaatsvinden dan in het gezin, waar de eenheid van liefde en discipline, in theorie althans, is gewaarborgd.

Al die sociologen, die het gezin vooral bestudeerden als was het niet meer dan de relatie tussen de echtelieden, schoten tekort, meent Lasch, omdat ze de belangrijkste rol van het gezin, de socialisering van de kinderen, niet in het beeld betrokken.

De enige gezinssocioloog voor wie Lasch waardering kan opbrengen is Willard Waller, die in de jaren dertig onder meer *The family, a dynamic interpretation* publiceerde, en een artikel over het Amerikaanse systeem van afspraakjes, "The rating and dating complex" (1938). Lasch meent, dat Waller er daarin is geslaagd een beeld te geven van "the moral and emotional havoc that results from the organization of free time as commercialized 'leisure'" (Lasch 1977, pp. 56-7). Overigens schiet zelfs bij hem de theorie tekort.

Voorzover Amerikaanse sociologen en antropologen niet onmiddellijk door Lasch worden afgeschreven omdat ze Freud niet hanteren, deugt hun werk evenmin, als ze de psychoanalyse - ingevoerd door vooral antropologen - wel gebruiken bij hun theorievorming. Steeds leiden ze de aandacht van het onbewuste en de seksualiteit af; daarentegen leggen ze de nadruk op leerprocessen en attitudes, het bewuste kortom (zie bijv. Lasch 1977, p. 68). Hun therapeutische opvattingen verwerpt Lasch dan ook met kracht. In de eerste plaats verzet hij zich tegen medische definities van de werkelijkheid, waar dat vele andere mogelijkheden uitsluit; het therapeutische denken vindt in hem verder een tegenstander, omdat het zichzelf al snel onmisbaar maakt. De therapeut stelt de norm, en elke afwijking daarvan roept weer een nieuw probleem op (Lasch, "Planned obsolescence", *NYRB* 28 okt. 1976, p. 7).

Maar vooral is Lasch een tegenstander van de helping professions omdat ze wat ze willen genezen, juist veroorzaken. Wie het huwelijksgeluk wil bevorderen met handleidingen voor gezonde en evenwichtige relaties, draagt door deze rationalisatie van het emotionele leven ten behoeve van de geestelijke gezondheid ertoe bij, dat het privé-leven des te sterker wordt ondermijnd (Lasch 1977, p. 12).

Een belangrijk forum voor de therapeutische interpretatie van de wereld was de Mental Health Movement in de jaren veertig en vijftig. Amerikaanse psychiaters beschouwden de samenleving als een patiënt, waaraan heel wat werk viel te verrichten, analoog aan de preventieve geneeskunde die in de negentiende eeuw epidemieën had bestreden.

"Enlightened opinion now identified itself with the medicalization of society: the substitution of medical and psychiatric authority for the authority of parents, priests and lawgivers, now condemned as representatives of discredited authoritarian modes of discipline" (Lasch 1977, p. 100).

"Human relations" en "personal fulfillment" zijn sleutelwoorden in de nieuwe moraal; romantische liefde en intense emoties worden vervangen door de

"low-keyed, easygoing style of personal intercourse, undemanding and non-possesive", die Lasch kenmerkend acht voor de tegenwoordige omgangsvormen. Zelfs het meest intieme leven is niet veilig voor de speurende blik van de "experts in the art of social and psychic healing" (Lasch 1977, p. 116).

In het bedrijfsleven vergroot specialisatie de efficiency. In het gezin is dat net andersom, meent Lasch. De enige functie, die het gezin nog niet is ontnomen - productie is verdwenen naar de fabrieken, bescherming naar de politie, iets leren naar de scholen enz. - is de emotionele: een warm toevluchtsoord in een vijandige wereld. Maar in werkelijkheid is zelfs dat laatste beetje privé-leven door de krachten van de markt vernietigd. Het probleem van het moderne gezin is niet de "forced separation and isolation" zoals bijvoorbeeld Zaretsky lijkt te veronderstellen (in *Capitalism, the family and personal life*, London 1976, p. 141); integendeel. Diens oplossing om nog iets van het persoonlijk leven te maken is een extra dosis "child care, public restaurants, laundries, canteens, recreation, etc.", een nog sterker binnendringen van de markt in de sfeer van het privé-leven dus; juist daartegen is dat niet bestand gebleken.

De zwakte van het moderne gezin heeft fatale consequenties voor de komende generaties, schrijft Lasch somber. De "permissive" manier van opvoeden leidt tot een ogenschijnlijke vermindering van generatieconflicten. Die verdwijnen echter niet, maar blijven voortbestaan op een primitiever psychologisch niveau. Het kind koestert de meest gruwelijke fantasiën over de door hem als almachtig beschouwde ouders, maar kan die niet aan de werkelijkheid van alledag toetsen, doordat vooral de rol van de vader in de moderne samenleving lijkt uitgespeeld. "The deeper psychological significance of paternal training lies in its capacity to temper the child's fantasies with practical experience, softening the early impression of an omnipotent, wrathful, and punitive father" (Lasch 1977, p. 123). Slaagt het kind er niet in, de autoriteit van de vader om te zetten

in een werkzaam geweten, dan zal het later, als volwassene, er niet in slagen recht en gezag anders te zien dan als het recht van de sterkste. Het lijkt er maar al te zeer op, dat de uitbarstingen van massaal geweld in deze eeuw een aanwijzing vormen voor een andere koers van het beschavingsproces, onder andere veroorzaakt door een "general weakening in the care of the young", verklaart Lasch somber (Lasch 1977, p. 133). (En juist door dit soort in het geheel niet meer bewezen uitspraken verzwakt Lasch vooral tegen het einde van het boek zijn betoog.)

Het moderne menstype wordt door Lasch "narcistisch" genoemd, in tegenstelling tot het klassieke beeld van de bourgeois met zijn protestantse arbeidsethiek en zijn hoge moraal. Optimisme heeft plaats gemaakt voor pessimisme; als bewijs daarvoor ziet Lasch de "fear and rejection of parenthood, the tendency to view the family as nothing more than marriage, and the perception of marriage as merely one in a series of nonbinding commitments, reflect(ing) a growing distrust of the future and a reluctance to make provisions for it" (Lasch 1977, p. 139). De gevolgen van het onderuitgehaalde gezinsleven zijn niet mis, dat is duidelijk. "Society itself has taken over socialization or subjected family socialization to increasingly effective control. Having thereby weakened the capacity for self-direction and self-control, it has undermined one of the principal sources of social cohesion, only to create new ones more constricting than the old, and ultimately more devastating in their impact on personal and political freedom", besluit Lasch zijn boek (p. 189).

Elders mag hij dan opmerken, dat vooruitgang niet zonder conflicten gaat, en zowel lijden als geluk brengt (Lasch 1974, p. 6) en dat het zinloos is te treuren over het verdwijnen van het gezin-oudestijl, omdat een nauwkeurige analyse de voorkeur verdient boven goed- of afkeuring, het klinkt niet erg overtuigend (zie Lasch, "The narcissistic personality of our time", *Partisan Review* 1977 no. 1, p. 14). Het is duidelijk, dat Lasch zich een moreel oordeel over de tegenwoordige samenle-

ving niet laat ontnemen door de overweging, dat de veranderingen in de gezinsstructuur veranderingen in de produktiewijze weerspiegelen.

Bij voortduring zinspeelt Lasch op het idee van een verleden, waarin het allemaal beter ging, zonder dat hij dat verleden zelf aan een even kritisch onderzoek onderwerpt, als hij dat met het heden doet.

Er is over dit boek nog veel meer te zeggen; zo kan zijn aanval op de sociale wetenschappen nauwelijks door hen onweersproken blijven. Zijn nadruk op de opstellen van Freud over vrouwelijkheid (pp. 74-84), door feministen altijd verworpen als een typerend mannelijke visie, lijkt mij zeer provocerend.

Dat het laatste boek van Lasch meer vragen oproept dan beantwoordt is vooral een aanbeveling.

Literatuur

- Harry Braverman, *Labor and monopolycapital. The degradation of work in the twentieth century*. New York & London, 1974 (Monthly Review Press).
- Chr. Lasch, *The American liberals and the Russian Revolution*. New York & London, 1962 (Columbia University Press).
- Chr. Lasch, *The new radicalism in America (1889-1963). The intellectual as a social type*. London, 1966 (1965) (Chatto & Windus).
- Chr. Lasch, *The agony of the American left*. New York, 1969 (Alfred A. Knopf).
- Chr. Lasch, *The world of nations. Reflections on American history, politics, and culture*. New York, 1974 (1973) (Vintage Books).
- Chr. Lasch, "Planned obsolescence", *New York Review of Books* 28 okt. 1976, pp. 7-10.
- Chr. Lasch, "The narcissistic personality of our time", *Partisan Review* 1977, no. 1, pp. 9-19.
- Chr. Lasch, *Haven in a heartless world. The family besieged*. New York, 1977 (Basic Books).
- Eli Zaretsky, *Capitalism, the family and personal life*. London, 1976 (Pluto Press).